

I. CONTEXTUL ȘI SCOPUL STUDIULUI

În vederea concursului internațional pentru remodelarea centrului orașului București, Uniunea Arhitecților și primăria au solicitat și un studiu¹ al substanței istorice păstrate în zona bulevardului Unirii, fost Victoria socialismului – deci acel studiu, pe baza căruia se decide menținerea sau demolarea fiecărei clădiri și/sau insule în parte.

II. ETAPELE STUDIULUI

Având în vedere acest scop și luând în considerare complexitatea problemelor pe care le prezintă zona², elaborarea metodei de lucru necesare studiului s-a desfășurat în mai multe etape.

1. Analiza evoluției istorice a zonei

Caracteristicile rezultate istoric în zona supusă studiului se identifică aproape în totalitate cu majoritatea caracteristicilor întregului București, care prin geneză și evoluție istorică³ este un oraș de tip est-european, deși prezintă și elemente ale tipului de oraș vest-european. Conectarea Bucureștiului la urbanismul și arhitectura vest-europene, producându-se abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu a mai putut însă modifica radical structura urbanistică și substanța arhitecturală ale orașului.

¹ „Studiu de evidențiere a valorilor arhitecturale și urbanistice din zona centrului civic din București”, concretizat grafic ca parte a documentației de concurs, în planșa „Amplasarea în teritoriu a valorilor arhitectural – urbanistice și a zonelor de protecție aferente”; București, 1994.

² Probleme a căror identificare și definire a început în 1990, prin simpozionul „Starea orașului”.

³ Geneză și evoluție istorică, ce se conturează din vasta bibliografie dedicată lor, din care amintim doar selectiv: Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459–1862)*, București, 1963.

Constantin Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, „Sport–Turism”, 1979.

Dinu Giurescu, *The Razing of Romanian's Past*, Washington D. C., The Preservation Press, 1989.

Cezara Mucenic, *Arhitectura civilă a Bucureștilor în secolul al 19-lea*, București, teză de doctorat, 1989.

În consecință, considerarea patrimoniului istoric al Bucureștiului nu se poate face folosind neadaptată scara de valori valabilă pentru orașele central- sau vest-europene, ci necesită o scară proprie de valori, rezultat al evoluției istorice proprii orașului.

2. Definirea relației dintre țesutul istoric păstrat și intervenția anilor '80

Două studii⁴, finalizate în 1976 de către catedrele de Istoria Arhitecturii și Urbanism ale Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din București, au înregistrat această evoluție istorică particulară, prin delimitarea pe de o parte a centrului istoric și a zonei istorice⁵, și pe de altă parte a nucleului central și a zonei centrale⁶ – în sens funcțional – ale orașului București. În prezent, aceste studii permit două concluzii importante.

Se constată în primul rând suprapunerea centrului istoric și a zonei istorice cu nucleul central și zona centrală funcțională.

În al doilea rând se conturează ideea, că această suprapunere conduce, prin conferirea de valori de folosință contemporană, la situația în care, zona istorică atinge în timp concentrarea de valori necesară statutului superior de centru istoric.

⁴ Doina Cristea, Alexandru Sandu, Șerban Popescu-Criveanu, Sanda Voiculescu: „Studiu de delimitare a zonei istorice a orașului București”, în „Arhitectura” nr. 6/1977.

Liviu Damian, Șerban Popescu-Criveanu, Luminița Panciu, Sanda Voiculescu: *Aspecte metodologice, istorice și social-psihologice în studiul centrului București*, în „Arhitectura” nr. 4/1976 și nr. 6/1977.

⁵ Conform primului studiu – nota 4 –:

Zona istorică este o „parte a orașului, caracterizată prin concentrarea unor valori istorice de funcționalitate istorică, arhitectural-urbanistice și memoriale”;

centrul istoric este „teritoriu urban în cadrul căruia criteriile valorice amintite ating un grad superior de manifestare”. V. revista „Arhitectura” nr. 6/1977, pag. 38.

⁶ Din al doilea studiu – nota 4 – rezultă că:

nucleul central reprezintă „zona cu cea mai mare densitate de funcții și dotări centrale”;

zona centrală (denumită „coroana centrală”) este „o zonă de densitate mai redusă a funcțiilor centrale, constituind o zonă de pulsație (cu extinderi sau reduceri posibile ale funcțiilor centrale) a nucleului”.

V. revista „Arhitectura” nr. 6/1977, pag. 49.

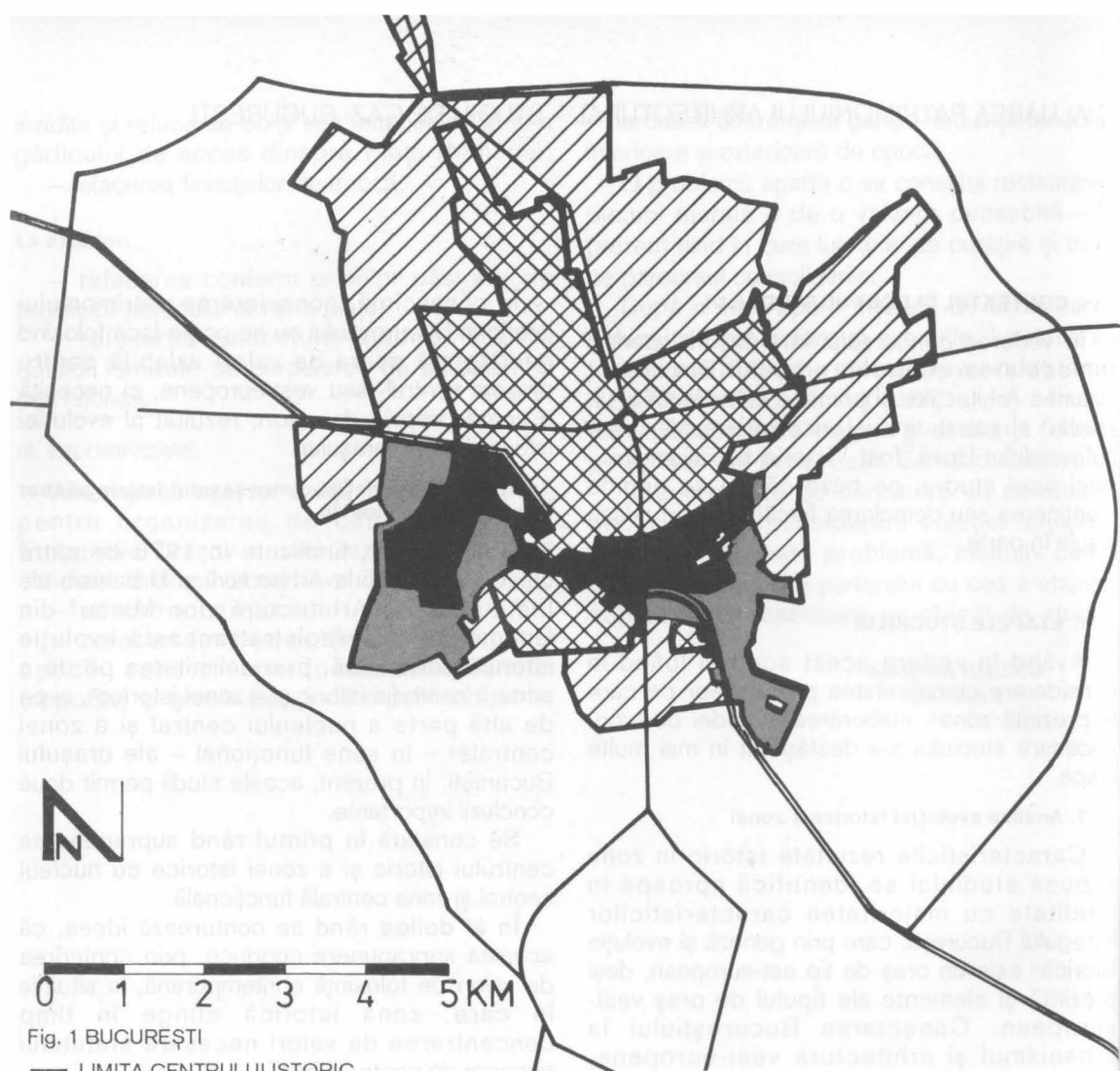

Fig. 1 BUCUREȘTI

- LIMITA CENTRULUI ISTORIC
- ▨ PORȚIUNI DIN CENTRUL ISTORIC ÎN CARE NU S-A DEMOLAT PENTRU INTERVENȚIA ANILOR '80
- ▩ PORȚIUNI DIN CENTRUL ISTORIC DEMOLATE PENTRU INTERVENȚIA ANILOR '80
- LIMITA ZONEI ISTORICE
- ▨ PORȚIUNI DIN ZONA ISTORICĂ ÎN CARE NU S-A DEMOLAT PENTRU INTERVENȚIA ANILOR '80
- ▩ PORȚIUNI DIN ZONA ISTORICĂ DEMOLATE PENTRU INTERVENȚIA ANILOR '80

Evoluția firească a orașului, care ar fi permis producerea acestui fenomen, a fost întreruptă în anii '80, prin construirea bulevardului Victoria socialismului (azi Unirii), care afectează centrul istoric și zona istorică din trei puncte de vedere esențiale.

Astfel, din punct de vedere funcțional a fost întreruptă legătura dintre centrul istoric și zona istorică, încât aceasta din urmă – izolată –

riscă să piardă (chiar și prin simplă neglijare valorile ce i-au conferit statutul respectiv.

Din punct de vedere structural, atât centrul istoric, cât și zona istorică au pierdut din substanță (la scară urbană și de obiect purtătoare de valori. (Fig. 1)

Din punct de vedere estetic, centrul istoric și zona istorică sunt defavorizate de diferența dintre scara lor și cea a intervenției anilor '80.

3. Reevaluaarea stării prezente a centrului istoric și a zonei istorice

Descrierea relației dintre intervenția anilor '80 și centrul istoric și zona istorică, relație care le agrează pe cele două din urmă, a impus drept următoare etapă a studiului, definirea modurilor în care sunt afectate elementele care necesită protecție, în și prin protecția unui obiect sau sit istoric.

Conform teoriei actuale de restaurare⁷, aceste elemente sunt *resursa culturală intrinsecă*, purtată de *substanța originală*, și care se manifestă într-o *unitate potențială* a monumentului sau a sitului respectiv, unitate potențială produsă în *timpul istoric*, din care se detașează etapele care au transmis până azi *autenticitatea*⁸.

În cazul concret al centrului istoric și al zonei istorice ale orașului București a putut fi definită starea prezentă a acestor elemente.

Resursa culturală intrinsecă reprezenta identitatea culturală pe care centrul istoric și

⁷ Cevat Erder, *Our architectural heritage: from consciousness to conservation*, Paris, UNESCO, 1986; F. Gurrieri, *Dal restauro dei monumenti al restauro del territorio*, Florența, Sansoni, 1983;

Jukka Jokilehto, *A history of architectural conservation: The contribution of English, French, German and Italian thought towards an international approach to the conservation of cultural property*, York, D. Phil. Thesis, 1986;

UNESCO, *Conventions et recommandations de l'UNESCO relatives à la protection du patrimoine culturel*, Paris, UNESCO, 1983;

Consiliul Europei, *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*, Granada, 1985;

ICOMOS, *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*, 1987.

⁸ Relațiile existente în sistemul format din aceste elemente, impun o anumită ordine a definirii lor.

Timpul istoric este secvența de timp formată din :

1. perioada necesară realizării obiectului arhitectural – de la concepție până la încheierea execuției;
2. perioada cuprinsă între momentul încheierii execuției și prezent – în care se pot produce modificări ale obiectului;
3. perioada actuală – în care se produce perceperea obiectului arhitectural respectiv de către conștiința societății din prezent.

Autenticitatea este calitatea obiectului de a fi original în raport cu primele 2 perioade enunțate ale timpului istoric și calitatea de a prezenta, din punct de vedere al celei de-a 3-a perioade, ceea ce se definește drept „patină”.

Conform teoriei actuale de restaurare se iau în considerare următoarele tipuri de autenticitate:

1. autenticitatea concepției;
2. autenticitatea materialelor;
3. autenticitatea execuției;
4. autenticitatea amplasării în context.

Teoria actuală de restaurare consideră că din aceste 4 tipuri de autenticitate, cel de referință pentru celelalte este

zona istorică o confereau întregului oraș și locuitorilor săi; este evident că în prezent Bucureștiul nu mai poate fi identificat cultural cu țesutul urban cuprins între limitele stabilite în 1976 (ultimul an de existență firească a orașului) pentru centrul și zona istorice.

Substanța originală s-a pierdut parțial prin demolări (și câteva translații), care au produs lacune în țesutul istoric, lacune ce au slăbit *unitatea potențială* a centrului și zonei istorice.

Timpul istoric încorporat în acestea, înregistrează în prezent, la rândul său lacune și distorsiuni, datorate distrugerilor și respectiv, vecinătății nemijlocite între substanța istorică păstrată și intervenția anilor '80. Aceasta afectează și *autenticitatea* centrului istoric și a zonei istorice, prin introducerea forțată în interiorul lor a unei structuri urbane și a unei substanțe arhitecturale complet diferite și fără rapel într-o evoluție istorică firească ale urbanismului și arhitecturii.

autenticitatea materialelor, deoarece în lipsa acesteia, obiectul respectiv reprezintă de fapt o copie, și nu originalul.

Substanța originală este formată din materialele de construcție și finisaj puse în operă în primele 2 perioade enunțate ale timpului istoric.

La nivel conceptual, substanța originală se identifică deci cu autenticitatea materialelor – tipul de autenticitate considerat a fi de referință pentru celelalte 3.

În practica de restaurare însă, autenticitatea materialelor poate fi doar rareori menținută complet. În plus există problema unor restaurări anterioare, care deși în prezent se înscriu în a doua perioadă a timpului istoric, pot să fi alterat autenticitatea materialelor din diferite motive – de la un fundament teoretic care nu impunea păstrarea materialelor originare, și până la folosirea unor materiale al căror comportament în timp nu era cunoscut în momentul restaurărilor respective.

Din toate aceste motive, considerăm că definirea și tratarea separată a problemei substanței originare față de cea a autenticității materialelor este necesară pentru adaptarea teoriei actuale de restaurare la cazul fiecărui obiect arhitectural în parte.

Resursa culturală intrinsecă este formată din valorile de orice tip – manifeste sau latente – atașate de substanța originală.

Unitatea potențială este „întregul” produs de concepția inițială a obiectului arhitectural sau de re-concepției coerente, ulterioare momentului realizării acestuia, care înscriindu-se în a doua perioadă a timpului istoric, formează stratigrafia istorică a obiectului respectiv.

Acest „întreg” nu reprezintă simpla integritate materială a obiectului arhitectural, ci un complex de relații între toate elementele implicate în crearea sau recrearea obiectului respectiv. De aceea unitatea potențială este sistemul de referință față de care se descriu și se definesc toate componentele obiectului arhitectural respectiv (de la funcțiune până la contextul său), și o dată cu aceste componente se definesc și valorile încorporate în ele.

În consecință agresarea peste anumite limite a acestui „întreg”, numit unitate potențială, reduce sau anulează resursa culturală intrinsecă.

4. Analiza patrimoniului istoric păstrat

Reevaluarea stării actuale a centrului istoric și a zonei istorice, a format împreună cu cele două etape anterioare, unghiul de vedere din care s-a realizat analiza fondului fizic istoric, analiză care a reprezentat principalul instrument al studiului.

Pentru această analiză s-a folosit sistemul de valori propus de UNESCO, prin studiul realizat în 1992 de către Sir Bernard Fielden și de către dr. Jukka Jokilehto⁹. Acest studiu grupează valorile în 2 clase.

Prima clasă – *valorile de folosință contemporană* – cuprinde valorile funcționale, economice, educaționale, politice, prin care obiectul ce le poartă se integrează în viața societății contemporane.

A doua clasă – *valorile culturale* – cuprinde valorile de identitate culturală – legate de vechime, tradiții, continuitate etc. –, valorile artistice și de tehnică a execuției – legate de concepția funcțională, structurală, tehnică, de calitate estetică și a execuției –, cât și valorile de raritate – legate de tipologii, stil, arhitect, perioadă, regiune.

Transformarea acestui sistem de valori în sistemul criteriilor de evaluare, necesar fazei cognitive în care se înscrie analiza fondului construit, a impus adaptări, datorate pe de o parte condițiilor specifice din București, pe de altă parte scopului în care s-a întreprins studiul.

Astfel valorile de identitate culturală, definite de autorii studiului UNESCO drept valori care se identifică prin recunoaștere, prin „reacția spontană a societății față de obiecte sau situri”⁹, au fost în studiul pentru București, definite și înregistrate de către autorii studiului. Aceștia au considerat, în baza unor experiențe anterioare, că o parte a populației din București, nu are nici pregătirea și nici nivelul conștiinței față de patrimoniul cultural, necesare participării la un proces de evaluare al acestuia.

În același timp, datorită faptului că mare parte a fondului fizic istoric din București este impropriu folosit (sau nu este deloc utilizat), de multe ori – deși în prezent obiectele respective nu prezintă valori de folosință contemporană – a fost înregistrat ca atare potențialul încorporat de aceste obiecte în acest sens. Această adaptare a sistemului de evaluare propus de studiul UNESCO, s-a produs mai ales în cazurile în care, potențialul respectiv poate fi transformat cu intervenții minime în valoare reală de folosință contemporană.

⁹ *Evaluation for Conservation – Extract from the Draft Guidelines for the Management of World Cultural Heritage Sites*, UNESCO, Roma, ICCROM, 1992.

În plus, deoarece analiza întreprinsă în București este destinată producerii unei baze de date pentru intervenții la scară urbană, celor două clase de valori din studiul UNESCO li s-a adăugat clasa de valori numite „*ambientale*”. Acestea au fost definite ca acele caracteristici – de obicei tipologice – ale obiectelor arhitecturale, care contribuie la închegarea unității potențiale a contextului lor urban local sau general. Valorile „*ambientale*” încearcă deci să surprindă modul în care substanța arhitecturală se valorifică la scară urbană.

A rezultat astfel un sistem de criterii de evaluare¹⁰, cu ajutorul căruia operându-se la nivelul obiectelor de arhitectură, se obține de fapt un „portret” al zonei urbane, pe baza căruia se pot lua apoi deciziile privind intervențiile la scară urbană.

5. Verificarea conceptului

Ultima etapă din elaborarea metodei de lucru a fost constituită de verificarea ei.

În acest scop, conceptul elaborat a fost aplicat unei suprafețe restrânse, dar care întrunește toate caracteristicile și problemele întregii zone supuse studiului: suprafața cuprinsă între piața George Coșbuc, bulevardul George Coșbuc și bulevardul Unirii (fost Victoria socialismului). (Fig. 2)

Rezultatul acestei verificări a fost într-adevăr un „portret” al respectivei suprafețe urbane, în care au fost identificate – prin analiza fondului fizic istoric – toate tipurile de valori.

Valori de folosință contemporană

Se constată în primul rând, că zona și-a păstrat funcțiunea prevalentă inițială, și anume cea de locuire, inclusiv dotările aferente acesteia. S-au menținut (chiar dacă agresate) bisericile, dar și dotări moderne – învățământ (grădiniță, școală, liceu), sănătate (policlinică) comerț.

Suprafața considerată se află în imediată apropiere a Mitropoliei, prezintă specifică unui nucleu central, dar a fost separată prin intervenția anilor '80, de alte asemenea dotări.

¹⁰ Sistem de criterii, care poate fi sistematizat astfel:

I. Valori culturale

I.1. de identitate culturală: vechime, tradiție, continuitate memorială etc.

I.2. artistice și de execuție: rezolvare funcțională, rezolvare a structurii, stilistică, de execuție etc.

I.3. de raritate: tipologică, stilistică, de autor, de perioadă, de regiune etc.

II. Valori de folosință contemporană: economică, funcțională, educațională, socială, politică etc.

III. Valori „*ambientale*”: de tipologie planimetrică, de tipologie volumetrică, de așezare pe lot, de compoziție, de fațadă, de elemente de detaliu etc.

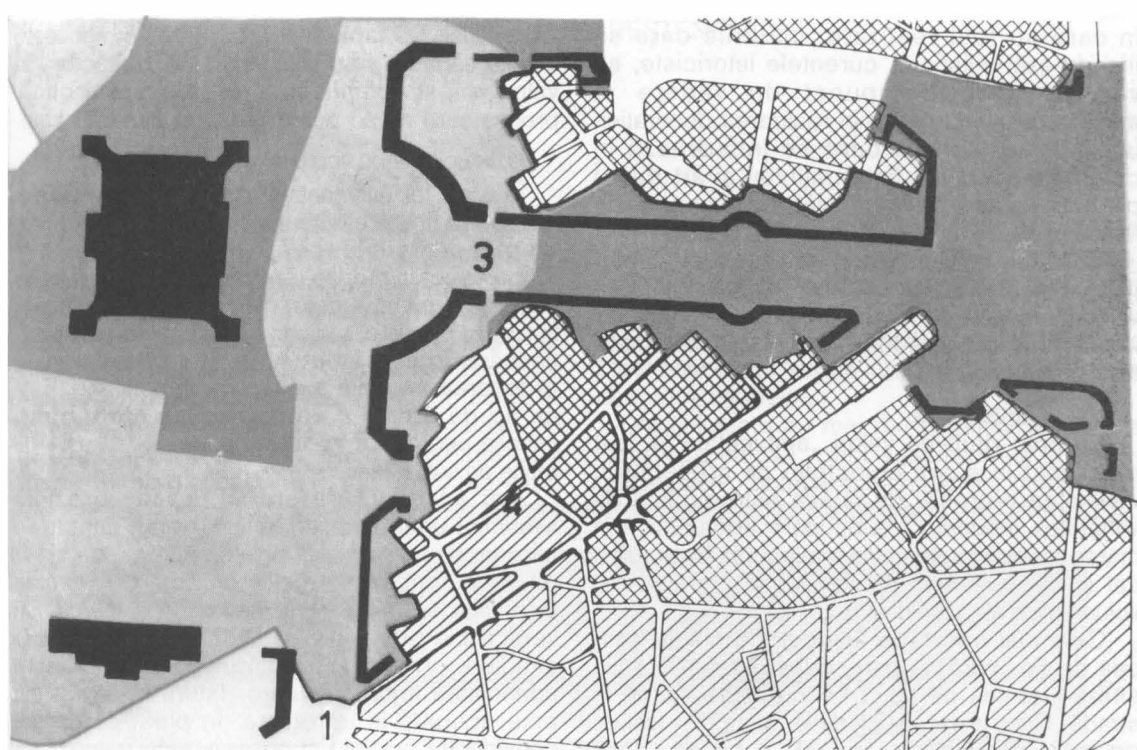

Fig. 2 SUPRAFAȚA CONSIDERATĂ PENTRU VERIFICAREA CONCEPTULUI

- 1 PIAȚA GEORGE COȘBUC
- 2 BULEVARDUL GEORGE COȘBUC
- 3 BULEVARDUL UNIRII fost VICTORIA SOCIALISMULUI
- 4 CALEA RAHOVEI
- PORTIUNI DIN CENTRUL ISTORIC ÎN CARE NU S-A DEMOLAT PENTRU INTERVENȚIA ANILOR '80
- PORTIUNI DIN CENTRUL ISTORIC DEMOLATE PENTRU INTERVENȚIA ANILOR '80
- PORTIUNI DIN ZONA ISTORICĂ ÎN CARE NU S-A DEMOLAT PENTRU INTERVENȚIA ANILOR '80
- PORTIUNI DIN ZONA ISTORICĂ DEMOLATE PENTRU INTERVENȚIA ANILOR '80
- CONSTRUCȚII ALE INTERVENȚIEI ANILOR '80

Existența unor instituții (sediul întreprinderii „Ascensorul”) și a unor mici unități productive (de ex. tipografie) conferă valoare economică și asigură frecventarea și de către non-locuitori.

Valoarea economică este încorporată și în însuși fondul construit – aflat în stare bună, chiar dacă marea majoritate a clădirilor este realizată din zidărie de cărămidă. Se constată că acestea sunt mai bine întreținute decât cele câteva clădiri cu structură de beton armat.

Este însă adevărat că valoarea economică a suprafeței considerate este subminată de către coeficientul redus de utilizare al terenului, marea majoritate a clădirilor având între 1 și 4 nivele. În această problemă trebuie avut însă permanent în vedere faptul că acesta este pentru București, coeficientul normal de utilizare a terenului.

Valori culturale¹¹

În condițiile în care Bucureștiul a pierdut o bună parte din clădirile sale vechi, care dateau în medie din secolul 19 (cu excepția clădirilor de cult), suprafața considerată, care cuprinde mai ales clădiri realizate între 1880 și 1940, câștigă în importanță din punctul de vedere al criteriului „vechime”.

Alte tipuri de valori culturale sunt prezente prin biserici și mănăstiri.

În plus, majoritatea clădirilor prezintă valori artistice și de execuție. Corespunzând perioadei

¹¹ Condițiile în care s-a desfășurat studiul au permis identificarea valorilor culturale numai din planurile istorice ale Bucureștiului și – pe teren – numai la nivelul anvelopantei clădirilor.

în care au fost realizate, clădirile care se încadrează stilistic în curente istorice, au valoare mare din punct de vedere al meșteșugului încorporat în realizarea decorăției: în timp ce clădirile care se încadrează în curente secolului (internațional și art deco) prezintă valoare ridicată atât a concepției de fațadă, cât și a detaliilor.

Calitatea stilului neoromânesc, reprezentat prin câteva clădiri, și clădirea „Jugendstil” – cu valoare de raritate în București – contribuie și ele la ridicarea gradului de valoare a întregii suprafețe considerate.

Valori ambientale

Un prim grup de valori „ambientale” a fost identificat la scara obiectului de arhitectură: varietatea expresiei de fațadă este dublată de varietatea modurilor de ocupare a loturilor – în marea lor majoritate cu latura îngustă la stradă – cât și de varietatea tipologiilor planimetrice și volumetrice ale clădirilor.

Cele mai frecvente tipologii de clădiri sunt cea de tip „bară” – perpendiculară pe direcția străzii – și cea de tip „L” – cu latura scurtă la stradă. Sunt prezente clădirile „punct” – izolate pe lot – și clădirile tip „U” – cu sau fără „Durchgang”. Tipologia planimetrică cea mai rară este aceea a clădirilor cu curte interioară.

Importantă este prezența clădirilor de colț, care preiau unghiul de intersecție al străzilor și se constituie ca accente verticale, devenind prin frecvența lor, un laitmotiv al zonei.

Dezordinea aparentă produsă de numeroasele combinații dintre tipologiile planimetrice și volumetrice ale clădirilor, cu diferitele moduri de ocupare a parcelelor, este structurată la scară urbană de prezența evidentă a unor subunități spațiale cu caracteristici constante și ușor de identificat. Astfel, există subunități spațiale cu front închis la stradă, altele cu front alternat plin – gol și grupări de clădiri pe fundături.

La o scară intermediară între cea a obiectului de arhitectură și cea urbană, aceste subunități spațiale sunt articulate prin prezența unor elemente cu valoare de laitmotiv: accentele verticale de la intersecțiile de străzi, clădiri gemene – alăturate sau cuplate, clădiri cu „Durchgang”, și nu în ultimul rând, spațiile libere din jurul bisericilor. Prezența acestora, ca și cea a subunităților spațiale semnalate, se explică prin – ilustrând în același timp – evoluția istorică a suprafeței considerate; de la prezența singulară a Căii Rahova – pe atunci arteră de acces în oraș – până la tăierea bulevardului George Coșbuc, prin loturile inițial neconstruite dinspre Dealul

Mitropoliei. De fapt, ceea ce a transformat toate aceste elemente ale obiectelor de arhitectură în valori a fost compunerea lor la scară urbană, proces care nu se poate produce decât în timp.

III. ÎN LOC DE CONCLUZII

În acest fel, substanța arhitecturală în evoluția ei ordonează imaginea urbană într-un mod direct, dar cu atât mai subtil, prin subunități spațiale și laitmotive, care produc o anumită ordine, ce nu se percepe la prima vedere, din cauza complexității ei în timp și în spațiu, ci doar după reparcurgerea (nu neapărat în sens fizic) suprafeței considerate și ordonarea mentală a imaginilor înregistrate. Este un tip de ordine care presupune eforturi mai intense pentru a fi înțeleasă, și de aceea este de multe ori subapreciată.

Dar acest tip de ordine urbană prezintă avantajul unui necesar de intervenții punctuale minime, de efect maxim posibil. Acest avantaj se datorează și perspectivelor scurte – prin străzile cu traseu curb –, succesiunii strânse de planuri verticale – prin alinierea „liberă” a clădirilor la stradă –, precum și imaginilor „surpriză” – spre adâncimea loturilor a căror latură la stradă nu este ocupată în întregime. În plus, suprafața considerată prezintă și posibilități de completare a acestui tip de ordine urbană, în puncte în care ideea a rămas doar schițată (de ex. în Fundătura Gladiolelor) sau unde clădirile au fost demolate și terenul nu este încă ocupat.

În cazul concret al suprafeței considerate, valorile și avantajele identificate sunt afectate de intervenția anilor '80. Aceasta a transformat țesutul istoric păstrat într-o zonă anexă de circulații de serviciu, parcaje și depozitare a gunoaielor, condiții în care nu se pot manifesta unele valori, precum cele educaționale și sociale. Or, aceste tipuri de valori au devenit cu atât mai importante, cu cât, datorită distrugerilor, s-au pierdut multe din zonele cu acest tip de ordine urbană – de altfel caracteristică pentru Bucureștiul istoric. Zonele păstrate ar putea fi și ele reevaluate pe baza unor scări de valori adaptate condițiilor concrete din București, și completate cu criterii concepute pentru identificarea valorilor mai greu de identificate.

În orice caz, în urma analizei realizate – și chiar dacă luăm în considerare numai valorile manifeste, deci nu și pe cele latente – se poate afirma că remodelarea părții de oraș din jurul bulevardului Unirii (fost Victoria socialismului) poate fi – și poate că ar trebui să fie – abordată ca o intervenție de restaurare urbană. Deci nu de la nou spre vechi, ci de la vechi spre nou.

arh. HANNA DERER